

↔
Felvonulók az Andrássy úton,
Budapest, 1919. május 1.
↔

RÉVÉSZ TAMÁS

1919

A MAGYARORSZÁGI
TANÁCSKÖZTÁRSASÁG
KÉRDŐJELEI

Az 1919. március 21-i kommunista hatalomátvétel értékelése a mai napig megosztja a történészszakmát és a szélesebb közvéleményt is. Mind a napi sajtóban megjelenő publicisztikákban, mind a történeti művekben újra és újra felmerül a kérdés, hogy miként tudta

egy maréknyi kommunista politikus a politikai élet margójáról magához ragadni és 133 napon keresztül megtartani a hatalmat. Valóban nemzeti célokért harcolt a rendszer a környező országokkal, vagy Kun Béla és társai mindvégig igazi keményvonalas kommunisták maradtak?

Oroszországgal ellentétben Magyarországon a proletárdiktatúra kikiáltásakor nem került sor véres összeütközésekre, de még igazán komoly tömegdemonstrációkra sem. Az átmenet európai összehasonlításban is kimondottan békésen ment végbe. 1919. március 20-án Vix alezredes, a nagyhatalmak magyarországi megbízottja átadta a magyar kormányának az antant új demarkációs vonalakat meghatározó jegyzékét. Ebből Károlyi Mihály számára is nyilvánvalóvá vált, hogy nemcsak a történelmi Magyarország szűnik meg, hanem igen jelentős tisztán magyarok lakta területeket is el fog veszteni az ország. Károlyi, látva a helyzet reménytelenségét, tisztán szociáldemokrata kormány megalakítására tett javaslatot. Az MSZDP-vezetőknek ekkorra azonban már más terveik voltak. A párt úgy döntött, hogy Szovjet-Oroszország támogatásának megszerzése érdekében a kommunistákat is be kell vonni a kormányba. Aznap éjszaka Landler Jenő vezetésével bementek a gyűjtőfogházba, és megállapodást kötöttek Kun Béláékkal. A fogva tartott kommunistákat kiengedték a börtönből, és kikiáltották a Magyarországi Tanácsköztársaságot.

FORRADALOM VAGY PUCCS?

A proletárdiktatúra magyarországi megszületéséhez vezető útról az elmúlt száz évben alapvetően két szélsőséges nézet alakult ki. Az 1919 után berendezkedő, magát ellenforradalminak definiáló Horthy-rendszer az eseményekben elsősorban egy szűk, felelőtlen kör szándékos összeesküvését látta, amelyet részben vagy teljesen Oroszországból szerveztek és finanszíroztak. A moszkvai emigrációban született kommunista memoárok, majd az 1945 után megjelent propagandaművek a bolsevik eszmék széles társadalmi támogatásával és a tömegek alulról jövő nyomásával magyarázták a sikeres és békés forradalmat. A rendszer 1919. márciusi népszerűségét általában viszszaemlékezőleg, a proletárdiktatúra későbbi sikeres katonai mozgósításával próbálták igazolni.

Az eseményekkel kapcsolatban kialakult két magyarázat, a puccs és a forradalom azonban egyaránt több kérdést vet fel, mint amennyit megválaszol. Ha csak egy kis csoport akciójára került sor március 21-én, akkor hogyan tudták Kun Béláék megtartani a hatalmat egészen a román csapatok bevonulásáig? Ha viszont valóban forradalmi helyzet volt, akkor a KMP-nek miért kellett kiegyeznie a szociáldemokrata párttal, és miért nem söpörték el a kormányt egy „igazi” felkeléssel, mint Oroszországban?

Az elmúlt évtizedek kutatásaiból egyértelműen kitűnik, hogy a március 21-i fordulathoz – az egyes politikusok vitathatatlan egyéni felelősségén túl – leginkább kül- és belpolitikai okok ösztönözték a forradalmat. Az antant nyomása alapjaiban ingatta meg a Károlyi-kormány Nyugat-barát politikáját, és szinte teljesen felszámolta a rendszer belső legitimitását. A kommunisták sikeréhez azonban szükség volt a belpolitikai erőviszonyok radikális átalakulására is.

Az első világháború előtt a politika a nagyon szigorú választójogi cenzus miatt alapvetően az elit ügyének számított. A hagyományos parlamenti pártok leginkább szűk körű klubok voltak, amelyek csak a választások idejére aktivizálódtak. Mai értelemben véve nem volt széles tömegbázisuk, tagjaikat nem tudták és nem is igazán akarták soha nagy számban mozgósítani. Ezalól csak az 1890-ben alakult Magyarországi Szociáldemokrata Párt jelentett kivételt. Ők már az 1910-es éveken számos nagyszabású demonstrációt és sztrájkot szerveztek, kezükben tartva az összes jelentős szakszervezetet. A szűk cenzus miatt azonban esélyük sem volt az országgyűlésbe bejutni. Pontosán emiatt a pártnak nem jöttek létre helyi választókerületi szervei, hanem továbbra is alapvetően üzemi és szakszervezeti alapon működött.

Az első világháború azonban minden szempontból gyökeres fordulatot

A Tanácsköztársaság kikiáltása. Garbai Sándor és Kun Béla beszél a Kossuth téren, 1919. március 23.

Amit a
népbiztosok

mazlagoltak.

Kinn Béla: Kevés vér folyt a
proletárdiktatúráért...

Sámmely: A föhmentő orosz
hadsereg a kárpátokban áll...

Pogány: Ki kell mandani a
kíméletlen proletárdikta-
túrát...

Szántó Péter: A burzsoázia halála
a proletárság élete....

Landler: Ha éhezünk is,
legalább minden a miénk....

Künfi Is.: Le kell rombolni a kapi-
talista rendszert, hogy felépíthessük
a kommunizmust.

„Minden a miénk!” Dekoráció a Margitsziget bejáratánál, 1919. április 13.

hozott. A kormánynak az Osztrák-Magyar Monarchiában – ahogy a többi hadviselő országban – elemi érdeke volt, hogy az ipari munkásság támogassa a háborús erőfeszítéseket. Pontosán emiatt számos területen kompromisszumra kényszerültek az addig szinte teljesen elutasított szociáldemokrata párttal. 1916-tól az üzemekben a bérek és a munkakörülmények miatt fellépő feszültségek kezelésére panaszbizottságokat állítottak fel, amelyekben a hadsereg, a munkáltatók és a munkások egy-egy képviselője kapott helyett. Ezekben a bizottságokban a munkavállalókat szinte minden esetben a helyi szociáldemokraták képviselték, így befolyást szereztek olyan kérdések eldöntésére, mint a munkások elbocsátása, betegszabadságolása vagy éppen a katonai szolgálat alóli felmentése.

1915-től szintén igen komoly gondot okozott a kormánynak a nagyvárosok élelmezése. A munkáskerületek esetében ezért kénytelenek voltak a szociáldemokraták szövetségi boltálózatára támaszkodni, amely sikeresen látott el több ezer embert az olyan Budapest környéki iparvárosokban,

mint Csepel vagy Kispest. Nem csoda, hogy a tulajdonképpen a párt részéül működő szakszervezetek taglétszáma rohamosan növekedni kezdett, 1918-ban már elérte a 721 437, 1919 júliusában pedig az 1,4 millió főt. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az ország nagyvárosaiban és különösen Budapesten a lakosság jelentős részének mindennapi élete szorosan kötődött a szociáldemokrata párthoz vagy annak valamelyik szervéhez.

A hirtelen hatalmasra duzzadt párt azonban agyaglábán álló óriásnak bizonyult. A szociáldemokratáknak 1918-ra sem volt egységes vezetőségük, az egyes politikusok leginkább a háterszágukat jelentő szakszervezetekhez, esetleg a párt lapjához, a *Népszavá*hoz kötődtek. Pozíciójuk is elsősorban a saját üzemekben dolgozó munkások támogatásától függött. Az 1919 márciusában kialakult válságos pillanatban sok szociáldemokrata vezető számára az egyes üzemekben megerősödő kicsi, de hangos kommunista frakció lényegesen nagyobb fenyegetésnek tűnt, mint amilyen valójában országos szinten lehetett. A kommunistákkal történő kiegyezés így egyszerre tűnt megoldásnak a külső támogatás hiányára – az Oroszországgal való szövetség révén – és kínált lehetőséget saját háterszáguk megnyugtására. Kun Béláéknak ebben az értelemben nem volt szükségük arra,

hogy az egész országban népszerűek legyenek, elég volt erős pozíciókat szerezniük a hirtelen nagyra növő, de meglehetősen gyenge lábakon álló szociáldemokrata pártszervezetben.

A PROLETÁRDIKTATÚRA TÁRSADALMI BÁZISA

Szabad választások vagy közvéleménykutatások hiányában a rendszer társadalmi támogatottságát igen nehéz felmérni. Azt azonban viszonylag nagy biztonsággal lehet tudni, hogy a budapesti nagyüzemekben a Tanácsköztársaság mindvégig viszonylag népszerű maradt. Nem véletlen, hogy a rendszer fennállása alatt mindvégig komoly hangsúlyt helyeztek a főváros élelmezés-ellátásának biztosítására, s egyúttal a munkások bérét is jelentősen megemelték. Ez azonban nem jelentette feltétlenül azt, hogy az iparban dolgozók mind elkötelezettek lettek volna a kommunista eszmék iránt.

A nagyüzemi munkások többsége elsősorban a munkahelyi szakszervezeti közösségekhez volt lojális. Az emberek ezeken az intézményeken keresztül juthattak hozzá legkönnyebben a szükséges élelmiszerhez, és kaphattak segítséget lakhatási helyzetük megoldásában vagy a munkaszertésben. Így amíg a politikai elit jó viszonyt tudott ápolni

a szakszervezeti vezetőkkel, addig számíthatott tagjaik támogatására. Ahol ez nem sikerült, a munkások hamar a rendszer ellen fordulhattak. 1919 júniusában például a dunántúli vasutasok sztrájkja majdnem teljesen lebénította az országot.

A Tanácsköztársaság támogatottsága a parasztság körében egyértelműen jóval kisebb volt. A nagybirtokokat ugyan kisajátították, de a sokszor beígért – és korábban egyes területeken már a megkezdődött – földosztást nem folytatták. Ehelyett termelészövetkezeteket próbáltak létrehozni, amelyekbe azonban nem sokan akartak belépni. Az 1919 májusában kezdődő vörösmunkásság jobb ellátása miatt szükséges ismétlődő rekvirálások tovább csökkentették a rezsim népszerűségét. Ez elsősorban az erőszakos terménybegyűjtésnek leginkább kitett Duna-Tisza közében volt jellemző, ahol júliusban már számos helyen komoly lázadásokra került sor. Az ezek leverésére bevetett Lenin-fiúk kegyetlenkedései pedig még jobban elidegenítették a vidéki lakosságot a Tanácsköztársaságtól.

Ha csak ideiglenesen is, de a proletárdiktatúra fontos támogatói között találjuk a korábban a Habsburg-haderőben szolgáló hivatásos katonatiszteket is. Többségük a Forradalmi Kormányzótanács 1919. áprilisi felhívására csat-

lakozott a Vörös Hadsereghez. Azt azonban nehezen állíthatnánk, hogy mindannyian meggyőződéses kommunistákká váltak volna. Közülük sokan, mint például Szombathelyi Ferenc, Sztójay Döme, később a Horthy-korszak meghatározó szereplőivé váltak. Ezeknek a katonatiszteknek a Tanácsköztársaság melletti kiállása mögött három fontos tényező állt.

Az 1919-ben csatlakozók zöme pályafutása derekán járó őrnagy, ezredes vagy alezredes volt. Sokan közülük egyszerűen kiváló karrierlehetőséget láttak a Vörös Hadseregben, mivel a magas rangú tisztek nyugdíjazása révén korábban elképzelhetetlenül gyors előmenetelre számíthattak az új haderőben. Jelentős részük ráadásul a román és a csehszlovák csapatok által megszállt területekről származott, így nekik extra motivációt jelentett, hogy szűkebb szülőhazájuk visszaszerzéséért harcolhatnak. Mindezeket túl sok korábbi honvédtiszt döntésében személyes tényezők is jelentős szerepet játszottak. A Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, Stromfeld Aurél korábban évekig a Ludovika Katonai Akadémián oktatott, így sokan egyszerűen korábbi tanáruk példáját követték és ezért álltak be a Tanácsköztársaság hadseregébe. Nem véletlen, hogy Stromfeld június végi lemondása után rengetegen otthagyták a szolgálatot, vagy egyszer-

Éljen a világforgóradalom.
Felvonulók a Hősök terén 1919. május 1-jén

rűen átálltak az addigra Szegeden megszerveződött, Horthy Miklós-féle Nemzeti Hadsereghez.

NEMZETI VAGY NEMZETKÖZI?

A Tanácsköztársaság történetéről szóló diskurzusban vissza-visszatérő elem a rendszer nemzeti jellegének kérdése. A magyar és a nemzetközi szakirodalomban rendszeresen felmerül, hogy Kun Bélák mennyire követtek vonalaskommunista – internacionalista – irányt, és vajon mennyire törekedtek valóban az ezeréves országhatárok védelmére.

A proletárdiktatúra nemzeti jellegének hangsúlyozása mögött az eltérő történelmi korokban más és más megfontolások húzódtak. Elsőként a Tanácsköztársaság kikiáltása után néhány héttel került elő ez az ábrázolás, elsősorban a Budapesten működő külföldi diplomaták és a párizsi román és csehszlovák küldöttek révén. Ők a proletárdiktatúrában csak egyfajta „magyar trükköt” láttak, amellyel a hazai elit megpróbálta elrejtetni valós szándékát, a történelmi

országkeretek megtartását. A későbbi kisantant országok a régi Magyarországgal való folytonosság kiemelésével akarták megelőzni, hogy Kun Bélának esetleg a nemzetiségek barátaként tűnhessenek fel Párizsban.

A Tanácsköztársaság hazafias oldalát a rendszer bukása után a Vörös Hadsereg volt katonatisztjei is előszeregettel domborították ki. A Horthy-korszak kezdetén többségük az új Nemzeti Hadsereg felé tájékozódott, s a Vörös Hadseregben történő szerepvállalásukat elsősorban azzal igyekeztek igazolni, hogy hangsúlyozták: küzdelmük valójában a történelmi országhatárok védelmében zajlott.

Az 1945 és 1948 közötti időszakban a Tanácsköztársaság nemzeti jellegét a Moszkvából hazatérő kommunisták is megpróbálták előtérbe állítani. A párt fő történész-ideológusa, Andics Erzsébet korai műveiben rendszeresen kiemelte, hogy a Vörös Hadsereg északi hadjárata az egyetlen fegyveres kísérlet volt a trianoni határok megváltoztatására. Andicsék elsősorban azért tartották fontosnak a rendszer nemzeti jellegének bemutatását, mert azt remélték, hogy az utód kommunista párt népszerűségét ily módon is növelni tudják.

Egy politikai rendszer „nemzeti” vagy „nemzetközi” jellegének megíté-

lése természetesen nem könnyű feladat. Még egy diktatúra esetében is számos eltérő vélemény jelent meg a sajtóban. Ahhoz, hogy valódi képet kaphassunk, érdemes megnézni a Tanácsköztársaság propagandáját. A proletárdiktatúra vezetői – ezen szövegek alapján – mindvégig világhorradalomban és egy jövőendő világhorradalomban gondolkodtak. Kun Bélának már a proletárdiktatúra megalakulásakor deklarálták, hogy nem kívánják visszaállítani a történelmi Magyarország határait.

Ők a kor más kommunistáihoz hasonlóan azzal számoltak, hogy a nemzetállamok hamarosan elveszítik jelentőségüket. Úgy vélték, hogy a következő hónapokban egész Európán végigsöpör majd egy hatalmas forradalmi hullám, amely egy új, egységes szocialista köztársaságot fog létrehozni. Ezért is nevezték az új államukat hivatalosan Magyarországi Tanácsköztársaságnak. Szintén ezért vezették be a Vörös Hadseregben a korábbi nemzeti színek helyett a vörös zászlót, és váltották fel a hivatalos ünnepeken az *Internacionáléval* a *Himnusz*t.

Talán meglepő módon ez a nemzetköziségen alapuló ideológia a román hadsereg 1919. április 16-i támadása után sem változott meg gyökeresen. A Tanácsköztársaság toborzópropagandája továbbra is alapvetően a nemzetközi proletárszolidaritás eszméjét hirdette. A támadókat az uraik által megfélemlített, elnyomott és megvezetett proletároknak állította be. Olyannyira

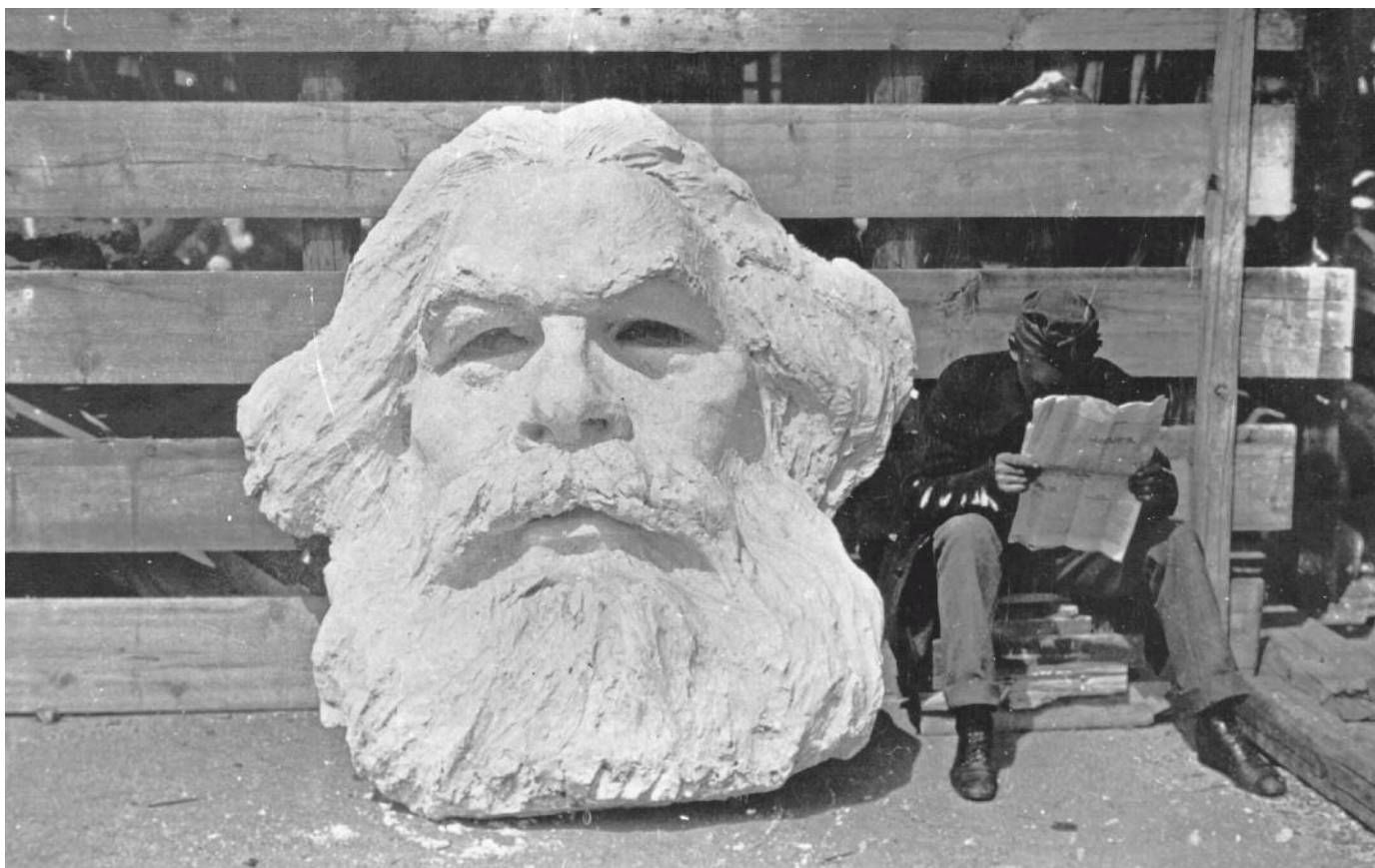
komolyan gondolták ezt, hogy külön propagandakiadványokat szerkesztettek a környező országok nemzetiségeinek, hogy minél többen csatlakozzanak a Tanácsköztársasághoz. Nemcsak románul, szerbül, szlovákul és németül adtak ki röplapokat, de például a Szeged környékén állomásozó gyarmati katonákhoz arab nyelvű szövegeket is eljuttattak.

A HARCOK CÉLJA

Ez azonban közel sem jelentette azt, hogy a magyar katonáknak szánt propaganda ne épített volna a korábbi évtizedekben a magyar közvéleményben a nemzetiségekkel kapcsolatban kialakult sztereotípiákra. A szlovákokat például az esetek többségében tanulatlan, de alapvetően jó szándékú embereknek mutatták be, akik a magyarok vezetése mellett találhatják csak meg jövőendő boldogságukat. A románokkal kapcsolatban a propaganda jóval kevésbé volt megengedő. Őket a legtöbb esetben buta, áruló és erőszakos katonáknak állították be:

„Visszahőkölt a rabló román bojárok ránk uszított bandája. Rabigában görnyedő, szerencsétlen népüket hajsolták védtelen városaink, nyílt mezőink ellen; de a Tiszán már nem mertek átörccá-lankodni. Nem a víz állotta útjukat, hiszen az ágyukat át is vonzoltatták, hitvány ellenforradalmárok fehér gárdájának kölcsönadták, hogy magyar pusz-

←
Karl Marx gigászi fejszobra a Millenniumi emlékműre kerülés előtt, 1919
→

titsta a magyart. De megtorpantak a múlt hét péntekjén, amikor a budapesti munkás- és katonatanács kimondotta, hogy fegyverrel űzi vissza a betörőket. Vörös katonáink azóta kikergették Szolnokról a román „fölszabadítók”-nak túl korán örvendező magyar huligánokat, s a románok a hozzájuk méltó szövet-séggel együtt sem mertek előre lépni egy lépést sem.

Vörös Katonák! Harcoló és Hadbászalló proletártestvérek! Körül vagyunk véve ellenséggel – és még nincs ok a csüggedésre. Lehet ennek az ellenségnek ágyúja, puskája megannyi, nem győzhet, mert nincs cél, ami hevítse, nincs igazság, ami lelkesítse. Látjátok: napok óta már meg sem mozdul, pedig a mi csapataink még csak most gyülekeznek a frontra. A román hadsereg hagyományos szokásához híven megállott, mert fegyveres erővel találta magát szembe. De megállott a szerb is. Bukaresti újság panasolja, hogy a szerb csapatok nem akarják átlépni a demarkációs vonalat, mert nem hajlandók magukat idegen érdekekért feláldozni. A francia csapatok is ellenzik a további előrenyomulást, a cseh csapatoktól sem remélnék már semmit. [...] Korán örvendeztek tehát a magyar ellenforradalmár urak. Nem jön Budapestre a várva-várt megváltó, a régi jó világban annyit gyalázott »büdös oláh«.

Nemcsak az ellenség ábrázolásában, hanem a harcok céljának kijelölésében is megtalálhatjuk ezt a fajta kettősséget. A legtöbb propagandakiadvány alapvetően a világ proletariátusának felszabadítására szólította fel a katonákat, és nem tett említést az ország régi határainról. A különböző szövegek a „világ dolgozóinak jólétét” és az „örök béke korának eljövételét” jelölték meg végcélként a harcolók előtt. A felvidéki hádjárat megindulásával egyre több helyen előkerültek a baloldali gondolatokat az ország egyes területeinek viszszerzésével kombináló szövegek. Ekkor sem beszélhetünk azonban egységes képről. Az erősebb szocialista hagyományokkal bíró – iparosodottabb – Gömör megyei újságok például inkább az internacionalista narratívát követték, míg a bihari menekülteknek szóló kiadványokban erősebbek voltak a nacionalista frázisok. Ezek a szövegek azonban szintén igen gyakran nem az egész ország, hanem csak a szűkebb szülőhelyük felszabadításával próbálták motiválni a katonákat a belépésre. Ahogy a Bihari Vörös Újság írta 1919 júniusában: „A proletárhaza védelmé-

ben nem vagyunk utolsók mi bihari proletárok sem. Álljuk a sarat azokkal szemben, akiket a román bojárok ránk uszítottak, álljuk azokkal, akik elbutítva a grófok, a papok és bárók szolgálataiba szegődve fehérek lettek. Egyik vállalkozást a másik után hajtják végre a derék bihari fiúk, akik az elsők között voltak a négy és fél éves háborúban is, amikor pedig nem a proletárok érdekének, nem a proletárhaza megvédelméről van szó, hanem a kapitalisták érdekéről és hazájáról.

Jóllehet, hogy a proletárhazában ott-hon vagyunk mindenütt, de mink bihariak mégis hazátlanoknak érezzük magunkat. Szívünk, lelkünk visszavágyik a bihari földekre, ahol otthagytuk azokat, akiket szeretünk, akikkel nem tudjuk, hogy mi történt. Nagy munkára vállalkoztunk. Eltökélt szándékunk, hogy a proletár-haza elveszett részét minden

poklon keresztül is visszazerezzük. Ebben a munkában egyiknek kell lennünk, az összes bihariaknak, mert elvesztett hazánkat csakis úgy tudjuk megszerezni.”

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a proletárdiktatúra vezetői semmiképp sem voltak nemzeti érzelműek és nem gondolkodtak a történelmi határok visszaállításában. Voltak azonban a rendszernek olyan támogatói, akik sikeresen össze tudták egyeztetni a kommunista-internationalista ideológiát a saját szűkebb nemzeti vagy akár lokálpatrióta nézeteikkel, elképzeléseikkel. Ezek pedig bizonyos időszakokban valamennyire visszahatottak a diktatúra irányítóinak elképzeléseire is, de teljesen megváltoztatni sosem tudták azokat. ♦